

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز

سیری بر تاریخ داستان پردازی آوازی و موسیقایی در ایران

هوشنگ جاوید

انتشارات سوره مهر (واکنش به حوزه هنری)

دفتر موسیقی

سیری بر تاریخ داستان پردازی
آوازی و موسیقایی در ایران

نویسنده: هوشنگ جاوید

عکس: هوشنگ جاوید

چاپ و صحافی: واژه پرداز اندیشه - چاپ اندیشه

چاپ اول: ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۲۵۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۳-۰۴۸۶-۷

سرشناسه: جاوید، هوشنگ، ۱۳۳۸ -

عنوان و نام پدیدآور: سیری بر تاریخ داستان پردازی آوازی و موسیقایی در ایران / پژوهش و نگارش هوشنگ جاوید؛ [برای] مرکز موسیقی حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.

مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۲ ج. در یک مجلد (۲۲۸ ص.).

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۰۳-۰۴۸۶-۷

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: نقالی--ایران

موضوع: Naqqali--Iran

موضوع: قصه گویی -- ایران -- تاریخ

موضوع: Storytelling -- Iran -- History

موضوع: داستان های تاریخی

موضوع: Historical fiction

موضوع: منظومه های عاشقانه فارسی

موضوع: Romances, Persian

شناسه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر

شناسه افزوده: سازمان تبلیغات اسلامی. حوزه هنری. مرکز موسیقی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۵/ج ۲ س ۹/PIR ۴۲۱۲

رده بندی دیویی: ۷۸/۰۴

شماره کتاب شناسی ملی: ۴۲۴۷۱۵۶

نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت، پلاک ۲۳

صندوق پستی: ۱۵۸۱۵۱۱۴۴

تلفن: ۶۱۹۴۴

سامانه پیامک: ۳۰۰۰۵۳۱۹

تلفن مرکز پخش: (پنج خط) ۶۶۴۶۰۹۹۳

فکس: ۶۶۴۶۹۹۵۱

www.sooremehr.ir

نقل و چاپ نوشته ها منوط به اجازه رسمی از ناشر است.

فهرست

- پیش‌نویس بر این کتاب ۱۱
- بخش اول: داستان و داستان‌گزاری از دوره باستان تا پایان دوره آل بویه. ۱۵**
- سوابق داستان‌گزاری پیش از اسلام ۱۷
- رامش و رامشگری یعنی چه؟ ۲۸
- خنیا و خنیاگر یعنی چه؟ ۴۰
- چامه چیست و چامه‌گوی‌ها که بودند؟ ۴۴
- کوسان‌ها که بوده‌اند؟ ۵۳
- لوریان یا کولی‌ها ۶۵
- پیشینه تاریخی روابط ایران و عرب‌های حجاز در عهد ساسانی ۷۲
- طبقات مردمی و طبقات رسمی و نقش آنان در دگرگونی تاریخی و ۷۷
- آغاز دوباره هنر داستان‌گزاری در ایران و تغییرات آن در طول تاریخ .. ۸۲
- داستان‌گویی در میان اعراب و تأثیرات آن بر داستان‌گزاری ایرانی .. ۹۲
- لوریان و سرنوشت آنان پس از اسلام در ایران تاکنون ۱۰۴
- زیاریان، سامانیان آل بویه و رونق داستان‌گزاری در ایران ۱۱۰
- قصه‌خوانان و قوالان ۱۲۱
- بخش دوم: از پایان آل بویه تا آغاز عصر صفویه ۱۲۷**
- گذری بر پیشینه داستان‌گویی و داستان‌نویسی پیش از قرن چهارم ۱۲۹

- داستان کلیله و دمنه ۱۲۹
- هزار افسان ۱۳۰
- هزارستان ۱۳۰
- داستان سند باد ۱۳۰
- بلوهر و بوداسف ۱۳۰
- ویس و رامین ۱۳۱
- وامق و عذرا ۱۳۲
- خسرو، شیرین و فرهاد ۱۳۳
- نمرود پادشاه بابل ۱۳۳
- خلیل و رعد ۱۳۳
- شاد بحر و عین الحیوة ۱۳۳
- تاریخ‌نویسی و داستان‌گویی تاریخی از دوره ساسانیان تا قرون اولیه هجری ۱۳۵
- شاپورکان ۱۳۵
- دفاتر خلفا ۱۳۶
- مزدک‌نامه و زراوه ۱۳۶
- داستان بهرام چوبین ۱۳۶
- عهد اردشیر ۱۳۶
- اختیارنامه ۱۳۶
- شهربراز و ابرویز (پرویز) ۱۳۶
- کارنامه انوشیروان ۱۳۷
- نامه مهرداد و هسیس موبدان به بزرگ مهر بختگان ۱۳۷
- نامه نوشیروان به مرزبان ۱۳۷
- سیرنامه ۱۳۷
- پیران و بسک‌نامه ۱۳۷
- سکیران ۱۳۸
- خدای‌نامه ۱۳۸
- شروین و خرّین ۱۴۱
- هنر داستان‌گزارای در قرون چهارم و پنجم هجری در ایران ۱۴۳
- روی کار آمدن محمود غزنوی ۱۴۴
- گرایش پارسی نو از کجا آغاز شد؟ ۱۵۱

۱۵۶	پیدایش هنر مقامه نویسی به طور خودجوش
۱۶۲	شاهنامه خوانی شاهنامه نویسی شاهنامه سرایی طومار نویسی داستان گزاری
۱۶۹	آداب و آیین داستان گزاری (نقالی) از زبان فردوسی
۱۷۲	نخست: پند دادن
۱۷۶	دو دیگر: حکمت آموزی و آموزش شناخت خدا و هستی
۱۷۸	سه دیگر: درست و شیوا بیان کردن داستان و اهمیت آن
۱۸۰	چهارم: بکارگیری شوخی و کنایه در داستان گزاری
۱۸۳	داستان گزاری پس از فردوسی و محمود غزنوی
۱۹۰	داستان گزاری دوره سلجوقیان و پدید آمدن شیوه های نو در داستان سرایی ..
۲۱۲	پدید آمدن ابومسلم نامه
۲۱۶	داستان گزاران در فاصله قرن پنجم تا هفتم چه کسانی بودند؟
۲۲۲	داستان گزاری از استیلای مغول تا عصر صفوی
۲۳۵	در آداب سخن گفتن
۲۳۶	در بیان قصه خوانان و افسانه گویان
۲۴۱	فهرست منابع و مأخذ بخش اول
۲۴۳	فهرست منابع و مأخذ بخش دوم

پیش‌نویسته بر این کتاب

محسن مهین‌دوست^۱

داستان‌گزاری یا نقالی پیشینه‌ای کهن دارد، و از آنجا که شرق و غرب نمی‌شناسد، و ذاتی انگاره‌های فرهنگ‌آوری، و سخن‌وری در زمان است، خود داستانی دراز دامن را گوشزد گوش و هوش شنونده، و یا خواننده ردیاب می‌کند! و اما آنچه به ایران زمین، و گستره‌ی اسطوره و حماسه، اوسانه^۲ و روایت‌های قومی، و اقوامی آن نشان‌بند می‌نماید، اصطلاح داستان‌گزار، و تقال بیانگر سخندانی و سخن‌وری چیره‌دستانی است، که از جمله، حافظه‌ی قوی و قدرت بیان داشته‌اند! داستان‌گزار (نقالی) سوای هنر سخن‌گفتن، در روایت‌گری دقیقه‌دار، هنری چندسویه است، و آنکه در بین شمایل رخت بر تن دارد، فردوسی بزرگ، او را ستایش و یاد می‌کند! اینکه پیشینه، و گذشته‌ی داستان‌گزار در ایران باستان، زمان شناخته شده‌ای را هنوز که هنوز برنتافته، خود نکته‌ای میان گمشده‌هاست! با این همه رد و خط اوسنه‌های پهلوانی و نیز اسطوره‌ای که به تاریخ و زندگی انسان می‌رسند و یا به راه همیشه تن

۱. پژوهشگر مردم‌شناسی و نویسنده

2. owsane.

می‌زند، در این یادداشت می‌توان به پهلوان‌نامه گیل گمش و هزاره سوم پیش از میلاد، اشاره کرد، که واگویی‌ای مثالی و فلسفی، از قوم سومر است، که به میان دورودان کوچ کرده، و در آنجا میان سامی‌نژادان فرهنگ و تمدن درخشانی را پی افکنده‌اند! حدس زده می‌شود الواح این پهلوان‌نامه، به هزاره دوم پیش از میلاد صورت ساختاری و تدوین برگرفته است. نیز با توجه به آنچه در اکنون ما، نشانه‌های کهن‌تری را در جیرفت، نسبت به میان دورودان پیش روی باستان‌شناسان قرار داده است، حدس و گمان، نسبت به نقل و یا خاستگاه داستان‌گزاری، و نقل گزاره‌های اتفاق افتاده، و تخیل نامیرخواه، که تداوم زیست، و پیشه بودن را معناپذیر سنگ‌نیشته‌ها، و جز آن کرده است، بیش از پیش بر آفتاب خواهد به افتاد. یادگار زیران که سوک نوبه‌ای حماسی، از دوران پیش از اسلام آوردن در ایرانیان است، هنگامی که در کار پژوهش میدانی، و باز به ویژه خراسان بزرگ قرار می‌گیریم، نشانه‌ها، و نقل سینه به سینه و زبان به زبان شدن آن، و بازنمایی نقلی و گزاره‌های حکایتی آن، و نمونه‌های دیگر قونیه، در تصانیفی که وجه نقل، تقالی را برمی‌تابد، قابل به شناخت است. این را از سر نمونه ذکر می‌کنیم، ورنه فی‌المثل رد و پی سهراب‌کشی در داستان رستم و سهراب، در گستره فرهنگ رسانه، و در بخش ادبیات شفاهی بسیار دیده می‌شود. داستان رستم و سهراب که حتی در نقل و تقالی آن، که برگرفته از فرهنگ حماسه، و از سینه برآمده ادبیات شفایی است، و در شاهنامه حکیم توس آمده، تا چندی پیش، وجه نقل و گزاره تراژیک آن، در میدان‌ها شنیده می‌شد. چنان که نمایی و جای آن هم در دوره صفویه، در یکی از میدان‌های سبزوار گزارش شده است. نمایش آیینی، و شبیه‌خوانی سوگ سیاوش و تعزیه که جای خود دارد. مسعودی، و

این ندیم^۱ از جمله اشاره‌هایی در نسبت دادن به داستان‌سرایی، اوسنه^۲ برآوری ایرانیان، پیش چشم پژوهنده قرار داده‌اند، که به گفتهٔ ابن ندیم^۳ اشاره می‌کنم: (محمدابن اسحاق گوید: نخستین کسی که افسانه سرود و از آن کتاب‌ها ساخت و در خزینه‌ها نهاد، فرس نخستین کسی بود که افسانه‌ها را از زبان جانوران بازگفت...) این اشاره چنان که گفته آمد، راه پژوهش‌های پیش رویمان را چندان بی‌پشتوانه، و نابه‌جا و بی‌جامه شناخت نمی‌کند. این نیز با بذل‌نظر به آنچه در دایره و گسترهٔ اسطوره، و به ویژه حماسه به وسیله گوسان‌ها، و جز آن قرار می‌گیرد، و فرهنگ نوشتاری و گفتاری و شفایی، ایرانیان و مناسک و باورداشتهای آن را تعبیر و تفصیل‌پذیر، همچنین تأویل‌بردار می‌کند، جای درنگ بسیار دارد. ادبیات شفاهی مردمان ایران زمین در سده‌های گران‌باری که به پشت‌سر گذاشته، مرزبردار و تحکم‌نما نبوده است، و داستان‌گزار، که وجهی به نقالی برده است، از آنجا که با اوراد و زمزمه، و سوگ ندبه‌های حماسی، و نبرد نیکی و بدی همراه بوده است، هنگامی که با پژوهش میدانی، و تحقیق کتابخانه‌ای و جهانی رجوع‌دار آشنایی نشان دهیم، آن گاه زبان گفت (گفته) و کنش بیانی و زبانی اقوام گیتی، رمز و راز تداخل، و تداوم‌یافتگی داستان‌گویی، و داستان‌برآوری زمانی، و جغرافیایی را جهت طبقه‌بندی، در وجه زبان و فرهنگ، و نیازی ویژه را، که مثال چشمداشت مردمان و قبیله‌ها را نسبت به نقالی (داستان‌گزاری) برمی‌تابد، آشکار خواهد کرد.

اینکه استاد هوشنگ جاوید، از پژوهشگران حوزهٔ موسیقی بومی، و به ویژه خراسان بزرگ است، و با کار در ساحت دل‌مشغولی مفید

۱. نگ، الفهرست.

2. owsane.

۳. در گذشته ۳۸۰ هج.

خویش، به مقوله داستان‌گزاری و نقالی هم توجه نشان داده است، و این اثر را قلمی کرده، از این گذر است. انگار و داشت و برداشت ایشان به داستان‌گزاری، و نقل، که پیوند با کارهای پژوهشی دیگرشان دارد، نه تنها گذری و نظری، بل خط‌دهنده است. و پیدا است که در این زمینه، هر که هر چه نوشت و در پیش‌خوان کتاب‌فروشی‌ها دیده شد، گاهی بجا و مثبت به جهت شناخت بیشتر گذشته قومی به و فرهنگ نوشتاری و گفتاری مردمان است.

عنوان نقل جاوید به واگویی‌ای از خویش، و قوم خویش است، که دورویی یک سکه، بی‌آنکه خطی و (شیر و خط) در میان باشد، پیش روی خواننده علاقه‌مند، و پژوهشگر مربوط قرار داده است.

مشهد - ۱۳۸۶

فهرست منابع و مأخذ بخش اول

- آل بویه، علی اصغر فقیهی، انتشارات صبا، ۱۳۶۶.
- آیین سخنوری، و نگارشی بر تاریخ آن، علی اکبر ضیایی، نشر امیرکبیر، ۱۳۷۳.
- ایروان، صمد سرداری نیا، نشر انتشارات زوفا، ۱۳۸۰.
- تاریخ آتورپاتکان، پروفیسور اقرار علی اف، ترجمه دکتر شادمان یوسف ویراسته دکتر فریدون جنیدی، نشر بلخ، ۱۳۷۸.
- تاریخ ایران از ورود مسلمانان تا پایان طاهریان، دکتر حسین مفتخری / حسین زمانی، نشر سمت، ۱۳۸۱.
- تاریخ ایران باستان، عبدالحسین زرین کوب، جلد چهارم، نشر سمت، ۱۳۸۱.
- تاریخ ایران باستان (۲)، شیرین بیانی، نشر سمت، ۱۳۸۱.
- تاریخ ایران کمبریج، جلد چهارم از اسلام تا سلاجقه، ریچارد فرای.
- تاریخ بخارا، آرمینیوس و امبری، ترجمه سید محمد روحانی، نشر سروش، ۱۳۸۰.
- تاریخ بخارا، ابوبکر نرشخی، ترجمه فارسی محمد ابن زفر، تصحیح مدرس رضوی، ۱۳۱۷.
- تاریخ خلافت عباسی از آغاز تا پایان آل بویه، دکتر سید احمد رضا خضری، نشر سمت، ۱۳۷۸.
- تاریخ الرسل و الملوک، ابوجعفر محمد بن جریر طبری، ترجمه صادق نشئت، نشر بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۱.
- تاریخ سیستان، ملک الشعرا بهار، نشر پدیده ۱۳۶۱.
- تاریخ طبری، محمد ابن جریر طبری، جلد دوم و سوم.
- تاریخ کیش زردشت، مری بویس، جلد یک، ترجمه همایون صنعتی زاده، نشر توس، ۱۳۷۶.

- تاریخ مختصر موسیقی ایران، تقی بینش، نشر آروین، ۱۳۷۴.
- تاریخ موسیقی خاور زمین، هنری جرج فارمر، ترجمه بهزادباشی، نشر آگاه، ۱۳۶۶.
- خاستگاه پارت‌ها، فیلیپ لوزنيسکی، روزبه زرین‌کوب، ترجمه رقیه بهزادی، نشر پژوهنده، ۱۳۸۰.
- خیاگری و موسیقی ایران، مری بویس، هنری جرج فارمر، ترجمه بهزاد باشی، نشر آگاه، ۱۳۶۸.
- زمینه شناخت موسیقی ایران، دکتر فریدون جنیدی، نشر پارت، ۱۳۷۲.
- شاهنامه فردوسی، با مقدمه و شرح حال محمدعلی فروغی، نشر انتشارات جاویدان، ۱۳۷۵.
- صورة الارض، ابوالقاسم، محمد ابن علی موصلی بغدادی، چاپ بیروت، دارالمکتبه الحیاه.
- العیار و الموازنة، محمدباقر محمودی، نشر بیروت، ۱۴۰۲.
- فرهنگ ایران باستان، شادروان استاد پورداد، ۱۳۲۶.
- فرهنگ موسیقی ایران، بهروز وجدانی، نشر سازمان میراث فرهنگی کشور، ۱۳۷۶.
- قصه‌خوانان در تاریخ اسلام و ایران، رسول جعفریان، انتشارات دلیل، ۱۳۷۸.
- کوه‌نشینان زاگرس، هرمز بیگلری، انتشارات کرمانشاه، ۱۳۷۵.
- مقاتل الطالین، ابوالفرج اصفهانی، ترجمه سید هاشم رسولی محلاتی، نشر دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۰.
- موسیقی العربی، دکتر صالح المهدی، چاپ بیروت، دارالغرب، ۱۹۹۳.

فهرست منابع و ماخذ بخش دوم

- ادب الکبیر و ادب الصغیر - روزبه پارسی (ابن مقفع)، ترجمه محمدوحید گلپایگانی، نشر بلخ - یگانه، بنیاد نیشابور، ۱۳۷۵.
- ابراهیم ادهم، ابوظالب میرعابدینی، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۷۹.
- بدیع الزمان همدانی و مقامات نویسی - علیرضا ذکاوتی قراگزلو، انتشارات اطلاعات، ۱۳۶۴.
- پنچانتترا - دکتر ایندوشیکر - نشر مؤسسه چاپ دانشگاه تهران - ۱۳۴۱.
- تاریخ ایران کمبریج - گردآورنده: جی. آ. بویل، مترجم حسن انوشه، مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۱.
- تاریخ بیهقی - خواجه ابوالفضل محمد ابن حسین بیهقی دبیر، به کوشش دکتر خلیل خطیب رهبر، نشر مهتاب، ۱۳۸۱.
- تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره صفاریان و علویان، پروین ترکمنی آذر - دکتر صالح پرگاری، نشر سمت، ۱۳۷۸.
- تاریخ دیالمه و غزنویان - عباس پرویز، مؤسسه مطبوعاتی علی اکبر علمی، ۱۳۶۳.
- تاریخ سلاجقه و خوارزمشاهیان - عباس پرویز، شرکت سهامی چاپ و انتشارات مکتب ایران، ۱۳۵۱.
- تاریخ سلسله زیاری - میترا مهرآبادی، نشر دنیای کتاب، ۱۳۷۹، مشهد.
- تاریخ غزنویان - کلیفورد اموند باسورث، ترجمه حسن انوشه، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۵۹.
- تاریخ مغول و اوایل ایام تیموری، عباس اقبال آشتیانی، نشر نامک، ۱۳۸۰.
- تعلیقات نقض، میر جلال الدین حسینی ارموی، انتشارات انجمن آثار ملی، ۱۳۵۸.

- تفسیر عتیق نیشابوری، ابوبکر عتیق ابن محمد نیشابوری، ویرایش جعفر مدرس صادقی - بنیاد آفرینش‌های هنری نیاوران، ۱۳۸۰.
- حلیة الاولیاء و طبقات الاصفیا - حافظ ابی نعیم، احمد ابن عبدالله اصفهانی، چاپ بیروت، ۱۹۶۷.
- حمزه‌نامه، تصحیح دکتر جعفر شعار، دانشگاه تهران، ۱۳۶۲.
- روند نهضت‌های ملی و اسلامی در ایران، غلامرضا انصاف‌پور، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۵۹.
- شاهنامه فردوسی، حکیم ابولقاسم فردوسی، سازمان انتشارات جاویدان، ۱۳۷۵.
- شاهنامه منظوم ترکی، میر هدایت حساری، نشر گلفام، ۱۳۷۴.
- شرح التعرف لمذهب التصوف، خواجه امام ابو ابراهیم اسماعیل بن محمد مُستملی بُخاری، تصحیح و مقدمه محمد روشن، نشر اساطیر، ۱۳۶۳.
- فصلنامه ایران‌نامه - بنیاد مطالعات ایران، سال نهم، شماره ۲، ۱۳۷۰، آمریکا.
- قصه‌خوانان در تاریخ اسلام و ایران، رسول جعفریان، نشر دلیل، ۱۳۷۸.
- گلستان سعدی، کانون انتشارات پیام مهرباب، با مقدمه دکتر سید محمد دبیر سیاقی، ۱۳۷۶.
- گوهر سخن و هنر سخنوری در ادب فارسی، (پایان‌نامه دکتر)، حسن بساک، دانشگاه فردوسی مشهد، ثبت کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۳۶ و ۲۸۵۶۳۵.
- مجله هنر و مردم - ش ۱۵۳ و ۱۵۴ - تیر و مرداد ۱۳۵۴، وزارت فرهنگ و هنر. مقامه‌نویسی در ادبیات فارسی - دکتر فارس ابراهیمی حریری، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۸۳.
- منظومه‌های غنایی ایران، دکتر لطف‌علی صورتگر، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۴۵.
- نقض، نصیرالدین الرشید عبدالجلیل قزوینی رازی، تصحیح میر جلال‌الدین حسینی (محدث) انتشارات انجمن آثار ملی، ۱۳۵۸.
- هزاره فردوسی - جمعی از اندیشمندان ایران، به مناسبت هزاره فردوسی، نشر دنیای کتاب، ۱۳۶۲.

حماسه روایت رشادت‌ها، دلاوری‌ها، جوانمردی‌ها، و شجاعت‌های
 یک ملت و یک سرزمین در قالب هنرهای گوناگون است؛ یکی از
 این هنرها هنر داستان‌پردازی یا داستان‌گزاری است که امروزه به
 آن «نقالی» می‌گوییم و تا کنون درباره آن کمتر مأخذ و منبعی
 نگاشته شده است.

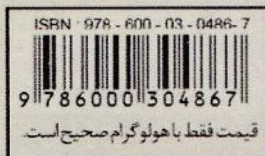

مرکز موسیقی پتهوون شیراز

انتشارات سوره مهر

(وابسته به حوزه هنری)

دفتر موسیقی

